

О.М. Вишневська, д-р екон. наук, професор
А.Ю. Наумова, студентка магістратури
Миколаївський національний аграрний університет

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ І ПРАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
РОЗВИТКУ КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР АГРАРНОГО СЕКТОРА
ЕКОНОМІКИ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ**

Постановка проблеми. Реформування земельних відносин вимагає перебудови системи організації аграрного виробництва. Важливе значення при цьому має розвиток аграрних кластерів, який сприятиме створенню високотехнологічних і наукоємних об'єднань із замкненим циклом виробництва та високим рівнем доданої вартості у кінцевому продукті, створенню нових робочих місць різної кваліфікації, розвитку соціальної та виробничої інфраструктури на сільських територіях, підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектора економіки в цілому. Аналітична оцінка процесів кластеризації економіки регіонів викликає значний науковий і практичний інтерес, зокрема у контексті реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України до 2015 р. Він дозволяє істотно підвищити прогнозованість і врегульованість процесів економічного розвитку і вказує реальний шлях до відродження та підвищення конкурентоспроможності виробництва на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрями формування кластерних структур в аграрному секторі економіки досліджує значна кількість сучасних зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких В. Бакун, Ж. Вейс, М. Кропивко, І. Мазоренко, П. Саблук, В. Скаченко, С. Соколенко. Дослідження теоретичних аспектів формування конкурентоспроможних кластерів вимагає деталізації у напрямі обґрунтування перспектив розвитку кластеризації на загальнодержавному і регіональному рівнях, а також адаптації аграрних підприємств за умов трансформаційних перетворень.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення особливостей процесу кластеризації аграрного сектора економіки у контексті підвищення конкурентоспроможності продукції та підприємств в цілому, виявлення перспектив, економічних переваг, а також проблемних аспектів, які впливають на розвиток і створення кластерних структур.

Виклад основного матеріалу досліджень. Єдиного визначення поняття кластера у науковій літературі немає. Науковець В.В. Бакун трактує кластер як конкурентоспроможну організаційну форму територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізацій, що дозволяє досягти максимального господарсько-соціального ефекту через мінімізацію видатків у порівняно подібних галузях [1, с. 54]. Як зазначає М.Ф. Кропивко, аграрний кластер є територіальним об'єднанням споріднених за виробничими напрямками діяльності підприємств для посилення сумісних ринкових позицій, здобуття конкурентних переваг і забезпечення економічного розвитку на рівні держави і регіону [2, с. 56].

Головними цілями створення та діяльності кластерів у галузі є: підвищення конкурентоспроможності учасників кластера за рахунок упровадження інноваційних технологій; зниження рівня виробничих витрат і підвищення якості виробленої продукції за рахунок дії ефекту синергії, у тому числі уніфікації підходів до управління якістю, логістики, інжинірингу, інформаційних технологій тощо. Слід також додати потенційні можливості у створенні нових робочих місць і забезпечення постійної зайнятості за умов реформування і макроструктурних стабілізаційних процесів; спільну реалізацію інтересів учасників кластера; забезпечення достатності ресурсів; доступу до світових ринків аграрної продукції та аграрних бірж; створення дієвої системи доступу й обміну інформацією щодо попиту і пропозиції на ринку, підвищення конкурентних переваг [6, с. 441].

Інноваційний кластер є найбільш прогресивною формою досягнення конкурентних переваг шляхом об'єднання наукових, науково-дослідних, освітніх установ, бізнес структур з підтримки інноваційного провайдингу, інших організацій та спільної централізованої координації дій за рахунок внутрішньофірмової ієрархії та ринкового механізму господарювання.

Виробничий кластер об'єднує виробників, переробну галузь та зберігання продукції, мережу логістичних та маркетингових компаній, підприємства з обслуговувальних галузей для більш тісних і «дешевих» міжгосподарських зв'язків, застосування дії ефекту масштабу виробництва за рахунок спільного використання продуктивних сил, а також досягнення значних конкурентних переваг за рахунок створення замкненого циклу виробництва, зберігання та переробки продукції [3, с. 8].

Загалом для успішної діяльності агропромислового кластера необхідні відповідні умови щодо наявності землі та кількох підприємств, поєднаних спільною метою і бажанням досягти конкурентних переваг шляхом об'єднання своїх зусиль. Для формування кластера необхідною є

наявність наукових та освітніх інституцій, які забезпечують генерування нових виробничих ідей і здійснюють підготовку висококваліфікованих кадрів відповідного профілю тощо [4, с. 11].

Важливою є наявність дієвої інфраструктури всіх рівнів, особливо аграрного ринку, а також наявність державних програм розвитку та підтримки кластерних утворень, дієвість фінансової інституції банківського типу, яка покликана забезпечити високий рівень фінансової дисципліни, кредитування учасників, створення належних умов розвитку лізингових операцій, страхування тощо [5, с. 19].

В Україні відомі приклади практичного створення і функціонування аграрних кластерів, які переважно є ініціативою товаровиробників і засновані на основі світового досвіду кластерного розвитку. Досвід країн ЄС свідчить, що кластеризація є однією з умов підвищення конкурентоспроможності економіки регіону та держав.

Для визначення сильних і слабких сторін кластера, а також можливостей і загроз, які виходять з його найближчого оточення, ми використали SWOT-аналіз. Така аналітична оцінка дає змогу виявити достатність власних ресурсів і можливостей стосовно до стану (і потреб) зовнішнього середовища, у якому він функціонує. На підставі послідовної оцінки факторів приймають рішення щодо коригування цілей і стратегій кластерів, які, у свою чергу, визначають ключові аспекти організації діяльності. Ми провели SWOT-аналіз кластера «Натуральне молоко», аби виявити на його прикладі сили, слабкості, можливості і загрози кластерів в аграрному секторі України.

Враховуючи викладене, зазначимо, що розвиток аграрних кластерів в Україні на цьому етапі ускладнюють такі чинники:

- недосконалість законодавчої бази для функціонування кластерів і відсутність підтримки кластерних ініціатив підприємств;
- недостатній рівень етичності ведення бізнесу;
- недостатній рівень конкуренції на ринку, відсутність «агресивних» постачальників та вимогливих споживачів;
- імовірність втрати права на одержання кластером пільг і дотацій;
- обмеженість у залученні іноземних інвестицій та венчурного капіталу, які є важливим джерелом розвитку кластерів;
- відсутність єдиної систематизованої інформаційної бази про наявні й потенційні кластери, що перешкоджає створенню у суспільстві розуміння переваг кластерних об'єднань, а також цілісної системи функціонування наявних аграрних кластерів.

Матриця SWOT-аналізу агропромислового кластера «Натуральне молоко»*

Внутрішнє середовище	Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
	<ul style="list-style-type: none"> - зміцнення власного конкурентного статусу через посилення конкуренції - формування високопрофесійного кадрового потенціалу - підвищення продуктивності праці - активізація діяльності - сприяння найбільш раціональному використанню ресурсів - зростання рівня економічної ефективності господарської діяльності - підвищення інвестиційної привабливості - поліпшення інноваційного середовища - мінімізація ризиків господарської діяльності - забезпечення більшої гнучкості під час прийняття управлінських рішень - забезпечення сталого розвитку соціальних процесів - забезпечення балансу ринкової ефективності і соціальної гармонії 	<ul style="list-style-type: none"> - недосконала система кластерної самоорганізації та самоуправління - недостатній рівень координації дій між усіма учасниками кластера - слабка структура технологічних інститутів - імовірність несвоєчасного прийняття ефективних управлінських рішень та реагування на проблемні ситуації через розгалужену систему учасників - виникнення ефекту замкненості через суб'єктивну самодостатність
Зовнішнє середовище	Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку продукції - зростання експортного потенціалу - формування та реалізація конкурентних переваг регіону - забезпечення ефекту масштабу та синергії - вищий рівень доступності до сировинної бази та фінансових ресурсів - сприяння механізму підвищення регіональної конкурентоспроможності й інноваційної привабливості 	<ul style="list-style-type: none"> - незацікавленість державних органів влади та низький рівень державної підтримки - вади фізичної інфраструктура - загроза гіперспеціалізації кластера - регіональна ізолюваність і замкнутість - «ефект блокування можливостей», тобто деякі підприємства можуть бути більш конкурентоспроможними, ніж цей кластер

* Розробили автори з використанням методики SWOT-аналізу

Відсутність нормативно-правового регламентування створення кластерної організації виробництва, визнання кластера як самоврядного господарського об'єднання підприємств унеможлиблює поширення на нього наявних та розробки нових, спеціалізованих програм державної підтримки.

Таким чином, в Україні сформувались об'єктивні умови для позитивних змін у розвитку кластерних ініціатив, що потребує першочергового здійснення таких кроків:

- розробка і затвердження стратегії підвищення конкурентоспроможності регіонів на основі формування і розвитку інноваційних кластерних структур і їхніх пріоритетів;

- забезпечення нормативно-правових умов для формування сприятливого для розвитку кластерного підприємництва бізнес-середовища;

- активізація у зміцненні співробітництва та координації діяльності влади, бізнесу, науки, освіти і громадських організацій в інноваційних мережових структурах на період до 2020 р., з урахуванням пріоритетів національного і загальноєвропейського розвитку;

- забезпечення реалізації системи інноваційних освітніх програм для підготовки і перепідготовки спеціалістів, які беруть участь у розвитку і функціонуванні виробничих мережових структур;

- створення інформаційно-аналітичної системи з пошуку і розповсюдження інформації щодо формування і розвитку інноваційних кластерних об'єднань, моніторингу процесу їхнього розвитку і поширення позитивного досвіду на регіональному і національному рівнях;

- сприяння формуванню місцевих і регіональних кластерів галузі з вирощування фруктів, овочів та іншої сільськогосподарської продукції, розвитку кластерів сфери послуг, зеленого туризму.

Висновки. Отже, у період трансформаційних перетворень кластери є найбільш оптимальним варіантом ефективних відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками. Економіка територій, які формуються на основі кластерів – це модель конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої економіки. Кластерні мережі є факторами забезпечення високого рівня і якості життя населення, економічного зростання і сталого розвитку території. У рамках кластера на основі інтеграційних і кооперативних зв'язків високими темпами відбувається адаптація аграрних і переробних підприємств до конкурентних умов, що є надзвичайно актуальним у розвитку аграрного сектора.

Бібліографічний список: 1. Бакун В.В. Формування кластерів в агропромисловій сфері регіону / В.В. Бакун // Економіка та держава. – 2011. – Ч. 3. – С. 53-56. 2. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М.Ф.Кропивко // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 55-58. 3. Мазоренко І.І. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / І.І. Мазоренко // Економіка та держава. – 2011. – №10. – С. 7-15. 4. Саблук П.Т. Кластеризація: механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 1 (183). – С. 3-12. 5. Скаченко В.Г. Кластери в системі аграрного виробництва / В.Г. Скаченко // Вісн. екон. науки України. – 2010. – № 1. – С. 18-26. 6. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 848 с.

Вишневская О.Н., Наумова А.Ю. Теоретические аспекты и практические особенности развития кластерных структур аграрного сектора экономики в контексте повышения конкурентоспособности. В статье рассмотрены виды, особенности и необходимые условия формирования кластеров в аграрном секторе экономики. Раскрыты проблемные аспекты, которые сдерживают развитие кластерных структур в Украине, и предложены пути активизации.

Vishnevskaya O., Naumova A. The theoretical aspects and practical features of the development of cluster structures of the agricultural sector in the context of competitiveness. In the article investigated the types, characteristics and the necessary conditions for the formation of clusters in the agricultural sector. Revealed problematic aspects that hinder the development of cluster structures in Ukraine and ways of activation.